

KAPI PÉTER

Pomponius Mela: *De Chorographia libri tres* A mű keltezésének felülvizsgálata

Pomponius Mela *De Chorographia libri tres* című lebilincselően megírt földrajzi munkájának keltezése a mű reneszánszkori újrafelfedezésétől kezdve egészen a mai napig vitatott. A kutatók sokáig úgy gondolták, hogy a mű a Caligula-korban keletkezett, azonban a 19. század végén és a 20. század elején e nézet háttérbe szorult, majd ezt követően a mű Claudius-kori születését tartották valószínűbbnek. A kérdés újbóli körüljárásával és az eddig keletkezett érvek felülvizsgálatával arra az eredményre jutottam, hogy a korábban háttérbe szorult nézet korántsem helytelen, sőt legalább annyira helytálló lehet, mint a mű Claudius-korra való datálása. Végeredményként a *De Chorographia* keltezését Kr. u. 40 és 44 közé tettem.

INDEX NOMINUM: Caligula, Claudius, Pomponius Mela

INDEX RERUM: *De Chorographia*, druidizmus

Tanulmányom Pomponius Mela *De Chorographia libri tres*ének datálásával foglalkozik. Feltevésem szerint a már meghaladottnak számító keltezés Caligula korára ugyanolyan helytálló lehet, mint a jelenleg széles körben elfogadott elmélet, mely szerint a mű Claudius korában született. Munkám során a *De Chorographia* szövegét elemezve az eddigi érveket gondolom újra, és megkísérlem alátámasztani állításomat.

1. Mi alapján datálható a *De Chorographia*?

A munka keltezésének fő problémája, hogy a szerző életéről szinte alig vannak biztos adatok, még az is vitatott, egyáltalán mikor élt. További nehézség, hogy a *De Chorographia* kevés pontosan datálható eseményt említ. A keltezés datálásának legbiztosabb támpontja a 3. könyv 49. *caput*-ja:

Britannia qualis sit qualesque progeneret mox certiora et magis explorata dicentur. Quippe tamdiu clausam aperit ecce principum maximus, nec indomitarum modo ante se uerum ignotarum quoque gentium victor, propriarum rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho declaraturus portat.
(Mela III, 6, 49.)

Ez a fejezet három kulcsfontosságú adatot tartalmaz: a *caput Britannia, aperit* és *victor* szavai arról árulkodnak, hogy a *De Chorographia* vagy legalábbis annak 3. könyve¹ egy Britannia ellen folytatott sikeres római invázió idején keletkezett.²

---

¹ FRICK (1908: 1496–1497) elfogadja a *De Chorographia* 3. könyvének Kr. u. 43–44-re való keltezését, de véleménye szerint az 1. könyv már Kr. u. 42 előtt biztosan megszületett.

Pomponius Mela: *De Chorographia libri tres* – A mű keletkezésének felülvizsgálata

További támpont lehet a *principum maximus* szókapcsolat, amely biztossá tesz a munka császárkori keletkezését, és számos további feltételezésnek nyújt alapot, melyekre később térek ki. A *caput* végén említett közelgő diadalmenet szintén érv lehet a mű datálásában.

2. Mikorra datálható a *De Chorographia*?

Az imént említett adatokból többen helyesen arra következtettek, hogy a *De Chorographia* Caligula vagy Claudius császár uralkodása alatt keletkezett, mert e két *princeps* folytatott hadjáratot Britannia ellen.

Frick meglátása szerint, ha a 3. könyv 49. *caput*-ja Caligula britanniai hadjáratára utal, a mű Kr. u. 41–42-ben keletkezett, ha a másik *princeps* hadjáratára, akkor Kr. u. 43–44-ben.³ Mivel azonban Caligula britanniai hadjáratára Kr. u. 40-ben került sor,⁴ uralkodása pedig Kr. u. 41 januárjában ért véget, úgy vélem, hogy a Kr. u. 41–42 közötti időintervallumot Kr. u. 40–41-re kell módosítanunk.

3. A *clausam* szójáték

Azt a feltételezést, hogy a *De Chorographia* Caligula korában keletkezett, háttérbe szorította E. Norden feltételezése. Szerinte a *caput*-ban szereplő *clausam* participium szójáték Claudius császár nevével.⁵ Norden érvét Seneca *Apocolocyntosis*-ának „*nihil tibi clausi est*” (Sen. *Apoc.* 8) fordulatával támasztotta alá, és felhívta a figyelmet arra, hogy a korszakban több szerző, például Curtius Rufus is játékot űz a császárok neveivel.⁶ Norden érveit széles körben elfogadták, s utána már többen kétségbevonhatatlannak tartották, hogy a *De Chorographia* a Claudius-korban keletkezett, vagy legalábbis nehezen tartották elképzelhetőnek a mű Caligula korára való datálását.⁷

Az említett érvek azonban megítélésem szerint nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy egyértelműen eldönthessék a datálás kérdését. Norden érveit von Albrecht és Parroni felvetése is megkérdőjelezhetővé teszi. Parroni szerint a *clausam* az *aperit* melletti

² A datálás szempontjából lényeges adat lehet Mauretania provincia kettéosztása. Erre a szerző az 1. könyvben utalhat. A provinciát Claudius uralkodásának korai szakaszában osztották fel; vö. FISHWICK (1993: 282). Véleményem szerint azonban a *De Chorographia*-ban nincs egyértelmű nyoma annak, hogy a szerző tudott volna a tartomány felosztásáról, mert bár a Mulucha folyót, amely a kettéosztás után az újonnan létrejött provinciák határát alkotta, Mela valóban megemlíti, azt azonban WISSOWA szerint tévesen Mauretania és Numidia határának nevezi; vö. WISSOWA (1916: 96). Csakhogy a folyó korábban valóban Numidia és Mauretania határát jelentette, és lehetséges, hogy Mela még az akkori állapotra reflektál munkájában; vö. <http://www.britannica.com/place/Numidia>.

³ FRICK (1874: 742).

⁴ BARRETT (2001: 136).

⁵ NORDEN (1898: 305).

⁶ NORDEN (1898: 306) feltételezése szerint Curtius Rufus a *caliganti* szóval Caligulára utal.

⁷ WISSOWA (1916: 89) szerint a Claudius-korra való keletkezés kétségbevonhatatlan. BRODERSEN (1994) nem is említi, hogy a munkát korábban a Caligula-korra datálták. ROMER (1998: 2) és BATTY (2000: 71) pedig valószínűbbnek tartja a Claudius-korra való keletkezést.

terminus technicus.⁸ Ebben alighanem igaza van, hiszen csak azt lehet kinyitni, ami korábban zárva volt. Ennek következtében a *clausam* értelmezése bizonytalanná válik, és önmagában nem bizonyíthatja a *De Chorographia* Claudius-korra való keltezését.

Norden elméletének másik gyenge pontja, hogy a Curtius Rufus-hellyel való párhuzam több okból sem bizonyítható. Először is Curtius Rufus munkásságának datálása maga is kérdéses: a *Historiae Alexandri Magni Macedonist* Augustus korától egészen Theodosiusig datálják,⁹ ezért nem lehetünk biztosak benne, hogy Mela ismerte a szöveget. Még nagyobb súllyal esik azonban latba von Albrecht érve. Szerinte a *caliganti* alak nem vonatkoztatható egyértelműen Caligulára, mivel a császárt általában Gaius néven említették az irodalomban.¹⁰ Parroni és von Albrecht érvei felhívják rá a figyelmet, hogy Norden tézise gyenge lábakon áll, a Britanniára vonatkoztatható *clausam* ugyanis nem zárja ki, hogy a *De Chorographia* Caligula korában keletkezett.

4. Győztes hadjárat és *triumphus* Britannia felett

Mint fentebb említettem, a *De Chorographia* elsősorban a 3. könyv 49. *caputja* alapján keltezhető. Amennyiben a *caputból* kirajzolódó történelmi események nem Caligula uralkodása alatt játszódtak le, a műnek a Claudius-korban kellett keletkeznie. Mela munkája ugyanis csak akkor utalhat Caligulára, ha két feltétel egyidejűleg teljesül: egy sikeres britanniai hadjárat és egy közelgő *triumphus*.¹¹ Ez a két feltétel azonban a *De Chorographiával* foglalkozó tanulmányok és monográfiák szerint Caligula esetében nehezen teljesülhet, mert Caligula nem ért el tényleges sikereket Britanniában, ráadásul a *princeps* csak *ovatiót* tarthatott.¹² A *De Chorographiával* foglalkozó kutatók ezekből az adatokból arra következtettek, hogy a sikertelen hadjárat és az *ovatio* alapján egyértelmű, hogy a mű Claudius korában keletkezett. Nem tekinthetünk el azonban attól a ténytól, hogy a 3. könyv 49. *caputjában* említett *triumphusra* még nem került sor, vagyis a szerző nem tudhatta, hogy a *princeps* a *triumphus* helyett csak *ovatiót* fog tartani. A jövőben bekövetkező diadalmenet említése tehát nem bizonyítja egyértelműen a mű Claudius korára való datálását, mivel Suetonius szerint Caligula *triumphust* ígért Rómának:

Scriptis et procuratoribus, triumphum appararent quam minima summa, sed quantus numquam alius fuisset, quando in omnium hominum bona ius haberent.
(Suet. Cal. 47)

Az *ovatio* alapján tehát nem zárható ki a *De Chorographia* Caligula korára való keltezése.

Az *ovatio* kérdésköre azonban önmagában nem igazolja, hogy a vizsgált szakasz utalhat Caligulára is, mivel a *triumphus* előfeltétele egy sikeres hadjárat. Az a megállapítás,

⁸ PARRONI (1984: 20).

⁹ ALBRECHT (2004: 857).

¹⁰ uo.

¹¹ Az előbbi feltételt a *quippe tamdiu clausam aperit ecce principum maximus, nec indomitarum modo ante se verum ignotarum quoque gentium victor*, az utóbbit a *propriarum rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho declaraturus portat* tagmondatok teszik szükségessé.

¹² ROMER (1998: 2).

hogy Caligula britanniai hadjárata nem ért el tényleges sikereket, a tudomány jelenlegi állása szerint vitathatatlan. A *princeps* germaniai hadjárata után seregét a La Manche-csatorna déli partjainál vonultatta fel feltehetőleg Boulogne térségében, azonban a csatornán nem kelt át seregével.¹³ Figyelmet érdemel azonban, hogy Suetonius szerint egy britanniai fejedelem, Cynobellinus fia, Adminius átpártolt Caligulához, és ezt az eseményt a *princeps* a szenátushoz küldött levelében Britannia behódolásaként értékelte:

Nihil autem amplius quam Adminio Cynobellini Britannorum regis filio, qui pulsus a patre cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto, quasi uniuersa tradita insula, magnificas Romam litteras misit, monitis speculatoribus, ut vehiculo ad forum usque et curiam pertenderent, nec nisi in aede Martis ac frequente senatu consulibus traderent.

(Suet. Cal. 44)

Suetonius *De vita Caesarum* alapján tehát Mela utalhat Caligula hadjáratára, mert Caligula üzenete attól függetlenül, hogy nem tükrözi a valóságot, azt állítja, hogy a *princeps* tényleges sikereket ért el Britanniában. Ezért cáfolható az az érv, hogy Caligula sikertelen britanniai hadjárata és a triumphus hiánya miatt Mela kizárólag Claudius uralkodása alatt írhatta művét, a szerző ugyanis Caligula visszaérkezéséig nem szerezhette tudomást arról, hogy a Rómába küldött követek hamis sikerekről számoltak be. Nem dönthető tehát el, hogy Mela Caligula fiktív sikeréről vagy Claudius valós eredményeiről ír munkájában, ezért aztán a 3. könyv 49. *caputjából* kirajzolódó történelmi események alapján a datálás kérdése sem dönthető el, hiszen a szerző mindkét *princeps*re utalhat munkájában.

5. Principum maximus

A datálás kérdésének másik fontos eleme a *principum maximus* kifejezés. Romer szerint a szókapcsolat fogalmazásmódja közelebb vihet a keltezés eldöntéséhez. Az uralkodó megnevezésének ez a módja rendkívül pozitív, és Romer úgy véli, hogy Caligula szeszélyes természete miatt aligha érdemelne a szerzőtől ilyen dicséretet.¹⁴ Jómagam azonban úgy vélem, hogy Romer ebben alighanem téved, mert a korban teljesen megszokott volt az uralkodó dicsérete attól függetlenül, hogy kiérdemelte-e azt, vagy sem. Caligula éltetésére Suetonius is említ egy példát:

Ego in actis Anti editum inuenio. Gaetulicum refellit Plinius quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes iuuenis gloriosisque principis aliquid etiam ex urbe Herculi sacra sumeret.

(Suet. Cal. 8)

Megítélésem szerint ennek alapján szintén megkérdőjelezhető az a megállapítás, hogy a *principum maximus* nem utalhat Caligulára.

Ugyanakkor mégis elgondolkodtató, miért nem nevezi meg a szerző munkájában az általa egyébként ismert uralkodót. A *principum maximus* kifejezést úgy is interpretálhatjuk, hogy Mela éppen az uralkodóról alkotott véleménye miatt nem nevezi meg a *princeps*et. Ebből két dolog következhet: a pozitívabb az, hogy Mela szerint a *princeps* valóban a *principum maximus*, mert megnyitja Britanniát a birodalom számára. E

¹³ BARRETT (2001: 135).

¹⁴ ROMER (1998: 2).

tette annyira ismert, hogy felesleges név szerinti említeni, mert úgyis mindenki tudja, kiről van szó. A másik lehetőség az, hogy Mela azért használja a *principum maximum*, mert nemcsak hogy nem büszke korának *princeps*ére, hanem feltehetően tart is tőle, vagyis a *principum maximus* megfogalmazás korántsem őszinte. Mindazonáltal a szerző rendkívül ügyesen alkalmazza a *princeps* iránti hódolat nélkülözhetetlen gesztusát, ugyanakkor éppen a hízelgő frázis használatával éri el, hogy a *princeps* neve feledésbe merüljön. Az utóbbi Suetonius Caliguláról szóló életrajza alapján korántsem zárható ki, a *De vita Caesarum* Caligulára vonatkozó 34. *caputjának* egy részlete pontosan megvilágítja, hogy mi indíthatta Melát erre a megoldásra:

Nec minore livore ac malignitate quam superbia saevitiaque paene adversus omnis aevi hominum genus grassatus est. Statuas virorum inlustrum, ab Augusto ex Capitolina area propter angustias in campum Martium conlatas, ita subvertit atque disiecit ut restitui salvois titulis non potuerint, vetuitque posthac viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem nisi consulto et auctore se poni. Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis, cur enim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuisset, qui eum e civitate quam constituebat eiecerit? Sed et Vergili ac Titi Livi scripta et imagines paulum afuit quin ex omnibus bibliothecis amoveret, quorum alterum ut nullius ingenii minimaque doctrinae, alterum ut verbum in historia neglegentemque carpebat.

(Suet. Cal. 34)

Az is lehetséges azonban, hogy Mela a *principum maximus* fordulatot komolyan gondolja, és éppen az elért eredmény jelentősége miatt mulasztja el a *princeps* megnevezését. Megítélésem szerint a vizsgált szöveghelyen a római világfelfogás *De Chorographiára* gyakorolt hatása érhető tetten. A római világnép szerint a lakott világ határát az *Oceanus externus*on fekvő *Thule*,¹⁵ a birodalom északi határát pedig az *Oceanus externus* jelentette.¹⁶ A Brit-szigetet a rómaiak külön kontinensnek tartották,¹⁷ így az, hogy Britannia a Római Birodalom részévé vált, egyben azt is jelentette egy római polgár számára, hogy a birodalom túlnőtt az európai kontinens északi határain, a *princeps* meghódította és a birodalom részévé tette az óceánt. Grüll Tibor arra is felhívja a figyelmet, hogy Britannia elfoglalása rendkívül pozitívan jelent meg a korabeli római irodalomban. Claudius a lyoni táblán fennmaradt beszédében szintén fontosnak tartja megemlíteni, hogy a birodalom immár *Oceanus externus*on túlra terjed:

*quaesisse iactationem gloriae pro lati imperi ultra Oceanum.*¹⁸

Nem hangsúlyozhatjuk tehát eléggé annak a körülménynek a jelentőségét a római világfelfogásban, amire Mela az *aperit* igével utal. Ezt a *Laus Caesaris* egy részlete is igazolja:

*At nunc Oceanus geminos interluit orbes;
pars est imperii, terminus ante fuit.*¹⁹

¹⁵ Thule szigete Izlanddal azonosítható, vö. GRÜLL (2009: 3).

¹⁶ GRÜLL (2008: 58).

¹⁷ Vö. Verg. *Ecl.* 1, 66.

¹⁸ WALSER (1993: 20).

¹⁹ AL 423, ed. RIESE (1869: 273). A szöveget ld. BARRETT (2000: 599).

Úgy vélem, e jelentős esemény kétségtelenül felkeltette a korabeli geográfus érdeklődését, és a világról alkotott addigi római képben beálló gyökeres változás a *princeps* személyétől függetlenül is kiválthatta Mela dicsérő szavait. Ez kellőképpen megindokolja, miért nem említi meg munkájában a szerző név szerint is a *princeps*-et: a *principum maximus* körülírással Mela a *princeps*-et az esemény jelentősége miatt élte, s a *princeps* magasztalása éppúgy vonatkozhat Caligulára, mint Claudiusra. Összességében véve tehát téves az a meglátás, hogy a *principum maximus* kifejezés segít meghatározni, mikor keletkezett a munka.

Romer érve azonban nemcsak ezzel cáfolható, hanem a kortársak Claudius-képével is. A történetírók és a kortárs szerzők az uralkodóról – csakúgy, mint Caliguláról – elítélően nyilatkoztak. A legjobb példa erre Seneca *Apocolocyntosis*a, de ugyanebben a vonatkozásban akár Suetonius *De vita Caesarum*át is kiemelhetjük, amely szerint Claudius még a tulajdon anyja is szörnyszülöttnek nevezte:

Mater Antonia portentum eum hominis dictitabat, nec absolutum a natura, sed tantum incohatum.
(Suet. Claud. 3)

A korabeli források Claudius-képe kapcsán felmerül a kérdés: ha kortársai ennyire rossz uralkodónak látták Claudius, akkor Mela, miért ne láthatta volna a *princeps*-et ugyanígy, még akkor is, ha Claudius uralkodása alatt élt? A rendelkezésünkre álló adatok engem arról győznek meg, hogy a *principum maximus* kifejezés alapján a mű egyértelmű datálása nem lehetséges, és továbbra sem zárható ki a *De Chorographia* Caligula-korra való keletzése.

6. A druidizmus betiltása

A *De Chorographia* Claudius korára való keletzése mellett esetleg további érv lehet a druida vallás betiltása, amire Mela a 3. könyv 18. *caput*-jában utal. Erre, mint Kai Brodersen is utal rá, Claudius uralkodása alatt került sor.²⁰ Az érv azonban több okból sem állná meg a helyét. Az első probléma az időrend. A 3. könyv 49. *caput*-ja alapján valószínű, hogy a *De Chorographia* egy Britannia ellen folytatott hadjáratl egy időben, tehát Claudius esetében Kr. u. 43–44-ben keletkezett. Claudius druidaellenes tevékenységére viszont csak a britanniai hadjáratot követően került sor, tehát Mela Kr. u. 44 körül semmiképp sem utalhat egy jóval később bekövetkezett eseményre.²¹ A kronológiai probléma már önmagában kizárja, hogy a druidizmus betiltását érvként lehessen felhozni a Claudius-korra való datálás mellett, a probléma azonban ebben az esetben túlmutat a *De Chorographia* keletzésének kérdéskörén. Mela munkája mint történeti forrás elsősorban az etnográfiai adatok miatt jelentős. Melát jelenleg az utolsó római szerzők egyikeként értékelik, akik még közvetlen értesülésekkel rendelkeztek a druidákról és vallásukról,²² és több kutató is úgy hivatkozik Melára, mint aki beszámol a druidizmus betiltásáról.²³

²⁰ BRODERSEN (1994: 2).

²¹ Az időrendi problémára WIŚNIEWSKI (2007: 149) is felhívja a figyelmet munkájában.

²² WIŚNIEWSKI (2007: 143).

²³ WIŚNIEWSKI (2007: 147).

Csakhogy ez kronológiailag megalapozatlan. A 3. könyv druidákról szóló értekezésének értékelése további vizsgálatokat igényel.

7. Összegzés

A *De Chorographia* datálása tehát korántsem olyan egyértelmű, mint azt a szakirodalom állítja. Noha a kérdést általában lezártnak és megoldottnak tekintik, úgy tűnik, a rendelkezésünkre álló adatok alapján ez valójában nem dönthető el, ugyanis a *De Chorographia* Claudius és Caligula korára is keltezhető. Biztosnak csupán azt tekinthetjük, hogy a *De Chorographia* valamikor Kr. u. 40 és Kr. u. 44 között keletkezett.

FELHASZNÁLT SZÖVEGKIADÁSOK

BARRETT 2000 = A. A. BARRETT: *The Laus Caesaris: its History and its Place in Latin Literature*. Latomus 59 (2000) 596–606.

PARRONI 1984 = P. PARRONI: *Pomponii Melae De chorographia libri tres*. Roma 1984.

RIESE 1869 = A. RIESE: *Anthologia Latina: Sive Poesis Latinae Supplementum*. Lipsiae 1869.

ROMER 1998 = F. E. ROMER: *Pomponius Mela's Description of the World*. Ann Arbor 1998.

ROTH 1904 = C. L. ROTH: *C. Suetoni Tranquilli Quae Supersunt Omnia*. Lipsiae 1904.

SILBERMAN 1988 = A. SILBERMAN (ed.): *Pomponius Mela: Chorographie*. Paris 1988.

WALSER 1993 = G. WALSER: *Römische Inschriftkunst*. Stuttgart 1993.

FELHASZNÁLT IRODALOM

VON ALBRECHT 2004 = M. vom Albrecht: *A római irodalom története II*. Budapest 2004.

BARRETT 2001 = A. A. BARRETT: *Caligula the Corruption of Power*. London – New York 2001.

BATTY 2000 = R. BATTY: *Mela's Phoenician Geography*. JRS 90 (2000) 70–94.

BRODERSEN 1994 = K. BRODERSEN (ed.): *Pomponius Mela: Kreuzfahrt durch die Alte Welt: Zweisprachige Ausgabe* Darmstadt 1994.

FISHWICK 1993 = D. FISHWICK: *The Imperial Cult in the Latin West, Volume 1 Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire Part 1*. Leiden – New York 1993.

FRICK 1874 = C. FRICK: *Ueber die Abfassungszeit der Chorographia des Pomponius Mela*. Philologus 33 (1874) 741–742.

FRICK 1908 = C. FRICK: Recenzió (A. Klotz: *Questiones Pliniae geographicae*. Berlin 1906). Berliner Philologische Wochenschrift 28 (1908) 1496–1499.

GRÜLL 2008 = GRÜLL T.: *A principátus geopolitikai propagandája*. Ókor 7 (2008) 56–65.

GRÜLL 2009 = GRÜLL T.: *Róma és a külső óceán*. Specimina Electronica Antiquitatis 6 (2009) 1–15.

Pomponius Mela: *De Chorographia libri tres* – A mű keletkezésének felülvizsgálata

NORDEN 1898 = E. NORDEN: *Die Antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert V. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*. Leipzig 1898.

Numidia. In: Encyclopædia Britannica. 2014. <http://www.britannica.com/place/Numidia>
Utolsó megtekintés: 2015. december 1.

PARRONI 1984 = P. PARRONI: *Pomponii Melae De chorographia libri tres*. Roma 1984.

ROMER 1998 = F. E. ROMER: *Pomponius Mela's Description of the World*. Ann Arbor 1998.

WIŚNIEWSKI 2007= R. WIŚNIEWSKI: *Deep Woods and Vain Oracles: Druids, Pomponius Mela and Tacitus*. *Palamedes* 2 (2007) 143–156.

WISSOWA 1916 = G. WISSOWA: *Die Abfassungszeit der Chorographia des Pomponius Mela*. *Hermes* 51/1 (1916) 89–96.

Pomponius Mela: *De Chorographia libri tres* – Review of the work's dating

The fascinatingly-written geographical work of Pomponius Mela, the *De Chorographia libri tres* has been rediscovered in the age of renaissance, and it's dating is controversial ever since. For a long time, the researchers thought that it was written during the Caligula regime, but at the end of the 19. century this opinion has been overshadowed by a theory that dates the work into the Claudius regime instead. By reconsidering the theories and arguments around the question, I realized that the overshadowed theory is not certainly incorrect. What is more, it could be as correct as the newer one. As a result, I date the work between 40–44 AD.